

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliş | Received: 01.04.2022

Makale Kabul | Accepted: 25.04.2022

Atıf | Cite as: Hava Selçuk, Kerim Gumbür, "Kenesarı Kasımoğlu Önderliğinde Kazakların Kurtuluş Mücadelesi", *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(1), Haziran 2022, s. 24-41.

DOI No: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1096907>

KENESARI KASIMOĞLU ÖNDERLİĞİNDE KAZAKLARIN KURTULUŞ MÜCADELESİ

Hava SELÇUK*

Kerim GÜMBÜR**

Öz

Çarlık Rusya'nın, Kazaklardan aldığı ağır vergi, kıtlık dönemlerinde de bu vergileri alarak halkı zor durumda bırakması ve topraklarını işgal etmesi Kazak milli hareketini başlatmıştır. 18. Yüzyıl sonlarında Küçük (Kişi) Cüz'de Rus işgalleri ve sömürgeciliğine karşı ayaklanmalar çıkmıştır. 1822 yılına gelindiğinde Rusların bölgede gücünü artırması ve Kazakların hanlık kurumu kaldırması Kenesarı Kasımoğlu ve kardeşlerinin milli harekete başlamalarında etkili olmuştur. Kenesarı'nın başında bulunduğu milli hareketin etkisi sadece dönemini değil, kendinden sonraki Kazak tarihini de etkilemiştir. Kenesarı Kasımoğlu, Rus işgaline karşı ağabeyleri Sarjan ve Esengeldi ile birlikte mücadeleye başlamış fakat Sarjan ve Esengeldi'nin 1836 yılında Taşkent Hanlığı tarafından öldürülmesinden sonra milli hareketin başına tek başına geçmiştir. 1837-47 yılları arasında milli hareketin başkanlığını yapan ve Çarlık Rusya'ya karşı mücadeleyi devam eden Kenesarı Kasımoğlu, 1841 yılında hanlığını ilan ederek Kazak halkını yeniden bir araya toplamıştır. Fakat Rusların bölgede yaptırdığı kaleler, Kenesarı'nın konar-göçerlerle bağlantısı kesildiği için bu mücadele büyük sekteye uğramıştır. Kenesarı'nın mücadelesi bu şeklide büyük sekteye uğramıştır. Başlattığı milli mücadele 1847 yılında Kırgızların Sarıbağış boyu ile giriştiği savaş neticesinde hayatını kaybetmesi ile yarım kalmıştır. Rusların etkisinde kalan Kırgız beyleri Kenesarı'yı yargılayarak öldürülmesi yönünde karar vermişlerdir. Bu çalışmada Rusların Kazak toplumuna karşı yürüttüğü politika ele alınırken aynı zamanda ticari menfaatleri için asimile ve sömürge politikasını ne kadar ileri götürebileceği ortaya konulması amaçlanmıştır. Sultan Kenesarı döneminin karanlık kalan yanlarını farklı bir bakış açısı değerlendirilerek Kenesarı'nın Milli Hareketi'nin bu kadar geniş kitlelere ulaşmasının ayrıntılı sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır. Türk, Rus ve batılı tarihçiler tarafından yazılan eserler çalışmamızın kaynağını teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kenesarı, Rusya, Milli Kazak Hareketi, Sultan Sarjan

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, hselcuk@erciyes.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9136-9158

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, gumburkerim@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3819-2223

THE LIBERATION STRUGGLE ON KAZAKHS UNDER THE LEADERSHIP OF KENESARI KASIMOGLU

Abstract

The heavy tax taken from the Kazakhs by Tsarist Russia and the fact that it took these taxes in times of famine, leaving the people in a difficult situation and occupying their lands, started the Kazakh national movement. At the end of the 18th century, uprisings against Russian occupation and colonialism broke out in Küçük (Person) Juz. When it came to 1822, the increase of the power of the Russians in the region and the abolition of the khanate of the Kazakhs were effective in the start of the national movement of Kenesari Kasimoğlu and his brothers. The influence of the national movement led by Kenesari affected not only his period, but also the Kazakh history after him. Kenesari Kasimoğlu started to fight with his older brothers Sarjan and Esengeldi against the Russian occupation, but after Sarjan and Esengeldi were killed by the Tashkent Khanate in 1836, he took the lead of the national movement alone. Kenesari Kasimoğlu, who was the head of the national movement between 1837-47 and continued the struggle against Tsarist Russia, declared his khanate in 1841 and gathered the Kazakh people again. However, this struggle was interrupted as the castles built by the Russians in the region and Kenesari were cut off from the nomads. Kenesari's struggle was interrupted in this way. The national struggle he started was left unfinished in 1847, when the Kyrgyz lost his life as a result of the war with the Saribagis tribe. The Kyrgyz lords, who were under the influence of the Russians, decided to put Kenesari on trial and kill him. In this study, while the policy of the Russians against the Kazakh society is discussed, it is also aimed to reveal how far the assimilation and colonial policy can be taken for their commercial interests. It has been tried to explain the detailed reasons why Kenesari's National Movement reached such a large audience by evaluating the dark sides of the Sultan Kenesari period from a different perspective. The works written by Turkish, Russian and western historians constitute the source of our study.

Keywords: Kenesari, Russian, National Kazakh Movement, Sultan Sarjan.

Giriş

18. yüzyılın başlarında Çarlık Rusya'nın İdil-Ural Bölgesi ve Sibiryaya Bölgesi üzerinden Kazak coğrafyasına olan baskısı artmıştır. Rusların, Kazak coğrafyası üzerine baskıyı arttırmasında önemli etken 1730 yılı sonrasında Kazak Cüzleri arasında ayrılığının belirgin hale gelmesidir. Küçük, Orta ve Ulu Cüz olarak ayrılan Kazaklar, kendi aralarında büyük han olabilmek için mücadelelere başlamıştır. Bunun yanı sıra Kazak-Kalmuk (Cungar)¹ mücadeleleri de Rusların bölgeye yayılmasını kolaylaştırmıştır².

---

¹ Kalmuk adı literatür içerisinde farklı isimlendirmelerle de geçmektedir. Moğollar, Kubilay Han döneminde iki gruba ayrılmıştır. Bu ayrılık sonucunda doğu kısımda kalanlara Moğol, Batı kısımda kalanlara Oryat denilmiştir. Oryat grubu içerisinde Torgutlara Kalmuk denilmiştir. Aynı zamanda Kalmukların bir diğer adı da Cungar'dır. Tarih literatüründe ise Kalmuk olarak yer edinmiştir. Kalmuk adını, dönem içerisinde "eski dinde kalanlar" anlamında Türkler kullanmıştır. Bu kelime Türkçede ilk defa Uygur Kağanı Moyun Çor döneminde "Kamısı" olarak görülmekte ve "yerinde kalan" anlamında kullanılmıştır. Bkz, Muhittin Kavık, "XVIII. Yüzyılda Kazak-Kalmuk Mücadeleleri", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2-Sayı:3-Yıl:2020, s. 78; Oktay Berber, *Kalmuk İstilas ve Türk Dünyasına Etkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014, s.

Çarlık Rusya'nın Kazak topraklarında yayılım göstermesi, Türkistan bölgesinin geleceğini ilgilendiren önemli bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Çalışma içerisinde, Çarlık Rusya'nın ilerleyişine karşılık Kenesarı Kasımoğlu özelinde Kazak toplumunun tepkisi aktarılmıştır. Çarlık Rusya'nın emperyalist hedefleri doğrultusunda, farklı milletlerin sosyokültürel, ekonomik ve siyasi yapılarına müdahalesi özellikle Kenesarı Kasımoğlu dönemi öncesi ve sonrasında açıkça görülmektedir. Rus emperyalizminin nasıl gerçekleştiği sorusuna cevap vermek adına, Kenesarı Kasımoğlu'nun mücadelesi özelinde cevaplar aranmış ve okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Rus yayılımına karşılık, Türkistan bölgesindeki hanlıkların, toplumların askeri teknolojilerinin yetersizliğine de değinilmiştir. Bu yetersizlik, Rusya'nın bölgede yayılımını kolaylaştıran önemli bir etken olmuştur. Tüm bu konuları, çalışma içerisinde örneklendirerek, okuyucuya Türkistan bölgesinde Rus yayılımı yöntem olarak kronolojik bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Kazak Cüzleri arasında Çarlık Rusya ile ilk iletişime geçen Küçük Cüz Hanlığı olmuştur. Ebu'l-Hayr Han, Çarlık Rusya ile iletişime geçmiş, Rusya'nın desteği ile Kazak toplumunun en büyük hanı olmak istemiştir. Bu konuda Çarlık Rusya'nın özel diplomatı Tevkelev³ görevlendirilmiş ve Ebu'l-Hayr Han, Tevkelev'den en büyük han olacağına dair söz almıştır⁴. Çarlık Rusya, Küçük Cüz topraklarını kendine bağladıktan sonra Orta Cüz üzerine yoğunlaşmıştır. Orta Cüz'ün başında bu dönemde Ebu'l Mambet Han ve Abılay Sultan⁵ bulunmaktadır. Ebu'lMambet, han olmakla birlikte yönetim alanında daha çok Abılay Sultan'ın sözü geçmektedir. Abılay Sultan, Çin ile

---

26-27; Abdrasul İsakov, *Doğu Türkistan Tarihinde Kırgızların Tesirleri (1700-1878)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2007, s. 25.

² Ekrem Kalan, *Cungar Hanlığının Siyasî Tarihi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 101.

³ Tevkelev, I. Petro dönemi ve sonrasında Rusya'nın Türkistan bölgesine yayılmasında önemli faaliyetlerde bulunmuş bir diplomattır. Doğum ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 1680-1766 yılları arasında yaşadığı kesindir. Gerçek adı Kutlu Muhammet olan ve daha sonra adını Aleksey İvanoviç Tevkelev olarak değiştirmiştir. Soyu ile alakalı ilk bilgiler, 16. Yüzyılda Moskova Knezliği hizmetine giren Tevkel isimli birinden gelmektedir. Tevkel'in de soyunun Kazan Hanlığına dayandığı aynı kayıta geçmektedir. Ancak araştırmacılar soyu konusunda farklı fikirler de öne sürmüştür. Bunlar arasında Levşin soyunu Tatarlara, Puşkin ise Başkurlara dayandırmaktadır. Zeki Velidî Togan da Tevkelev'in Tatarlardan olduğunu belirtmektedir. Rusya içerisinde diplomat ve tercümanlık görevinde bulunan Tevkelev, Petro'nun Türkistan politikalarında kilit isim olmuş ve bu alanda birçok proje hazırlamıştır. Bkz, Osman Yorulmaz, "Aleksey İvanoviç (Kutlu Muhammet) Tevkelev (Şeceresi, İdil-Yayık ve Kazak Tarihindeki Rolü)", *Bilig Dergisi*, Sayı:34, 2005, s. 117-144; Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Yayınları, İstanbul 1981, s. 175.

⁴ Osman Yorulmaz, "Aleksey İvanoviç (Kutlu Muhammet) Tevkelev (Şeceresi, İdil-Yayık ve Kazak Tarihindeki Rolü)", *Bilig Dergisi*, Sayı:34, 2005, s.125.

⁵ Abılay Sultan'ın asıl adı Ebu'l Mansur olduğu ve 18. asırda Türkistan'ı yöneten Abılay'ın torunu olduğu bilinmektedir. Kalmuk saldırılarında tahrip olan ülkesinden kaçarak, adını, soyunu gizlemiş ve fakir bir kimse olarak hayatına devam etmiştir. Oldukça yoksul durumda olmasından dolayı insanlar kendisine "paspal" demişlerdir. "Abılay" adını ise Kalmuklar ile olan bir savaş neticesinde almıştı. Dönemin hanı Ebu'l Mambet, savaşta Kalmuklar karşısında mağlup duruma düşünce Abılay savaşa girmek için izin istemiştir. Meydana çıktığında "Abılay" diye bağırarak, Kalmuk komutanın başını kesmiş ve savaşın Kazaklar tarafından kazanılmasını sağlamıştır. Daha sonra neden böyle bağırıldığı sorulunca, kendinin Gaddar Abılay'ın torunu olduğunu, savaşta belki yardımı olur diye düşündüğünü söylemiştir. Böylece Abılay, Orta Cüz'de hem nüfuz sahibi olmuş hem de Abılay adını almıştır. Orhan Doğan, "Abılay Han'ın Kazak Halkının Bağımsızlığı için Çin ve Çarlık Rusya arasında Yürüttüğü Diplomatik İlişkiler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt:97, Sayı:92, 2011, s. 67-68.

Çarlık Rusya arasında denge siyaseti izleyerek 19. yüzyılın başına kadar Orta Cüz'ün bağımsızlığını korumuştur⁶.

Abılay Han'ın 1781 yılında vefat etmesi üzerine Orta Cüz topraklarında Rus hâkimiyeti daha belirgin hale gelmeye başlamıştır. Abılay Han'dan sonra yerine kısa süreliğine Abdullah Han (1781-1782) geçmiştir. Abdullah Han'dan sonra Veli Han (1782-1819) Orta Cüz topraklarına han olmuştur. Veli Han döneminde Çarlık Rusya ile Çin arasında denge politikası yeterince uygulanamamıştır. Bu durum, Çarlık Rusya'nın Orta Cüz topraklarına yayılması ile sonuçlanmıştır. 1822 yılında Mihail Mihailoviç Speranskiy⁷ tarafından hazırlanan *Sibir Kazakları Tüzüğü* ile Orta Cüz'de hanlık kurumu tamamen kaldırılmıştır. Bu tüzük ile beraber Rusya, Kazaklar üzerinde yeni bir yönetim sistemi uygulamıştır. Buna göre, Kazak toplumu sırasıyla okrug (vilayet), volost (nahiye) ve aul (oba) denilen idari birimlere ayrılmıştır⁸.

Sultan Sarjan Döneminde Kazakların Kurtuluş Mücadelesinin Başlaması

Speranskiy'nin düzenlediği *Sibir Kazakları Tüzüğü* ile Kazak Coğrafyasında *Okrug (bölge) Sistemi* oluşturulmuştur. Oluşturulan bu sistemin en küçük birimi 50-70 aileden oluşan *avıl* (köy veya oba)'dır. 10-12 avıl bir *volost*, 15-20 volost bir *okrug* şeklinde düzenlenmiştir. Tüm bu sistemin başında dört kişiden oluşan yönetici bir komite bulunmaktaydı. Komitenin 2 üyesi Rus asıllı olacaktı. Diğer iki üye ise Kazaklar arasından seçilecekti. Saygın adı verilen bu kişiler Kazak aksakal ve beylerinden seçilerek iki yıllığına atanmaktaydılar. Avıl yöneticileri üç yıl süreyle *aksakallar*, volost yöneticileri *sultanlar*, okrug yöneticileri ise *ağa sultanlar* tarafından belirlenmiştir. Oluşan yeni sistemde bölgedeki Çarlık otoritesinin güvenliği Kossaklara (Rus Kazakları) verilmiştir⁹.

Rusların Kazak topraklarındaki bu faaliyetleri, Abılay Han'ın son oğlu Kasım Sultan, torunları Sarjan, Esengeldi ve Kenesari'nin tepkilerine neden olmuştur. Kasım Sultan Sibir Kazakları Tüzüğü'nün ilanından sonra Kökşetav bölgesini ele geçirmiştir. Kasım Sultan, Orenburg ve Sibiryaya valilerine mektup yazarak bölgelerini terk etmelerini, kardeşi Abdullah Han'ın neden tutuklandığını sormuş ve işgalin devam ettiği taktirde mücadelenin başlayacağını bildirmiştir. Ancak bu mektuplar Valiler tarafından

⁶ Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 102.

⁷ Mihail Mihailoviç Speranskiy, 1772-1839 yılları arasında Rusya imparatorluğu bünyesinde yaşamış hukukçu ve devlet adamı kimliği ile tanınmış diplomattır. Uzun süre Rus devlet yapısı içerisinde görev almış, I. Aleksandr'a sekreterlik yapma görevine kadar yükselmiştir. 1810 yılından sonra taşralara göreve yollanmıştır. 1819 yılında Sibiryaya valiliği görevine getirilmiştir. Bu dönemde Sibir Kırgızları (Kazakları) Tüzüğü'nü hazırlamış ve onaylatmıştır. Daha önceki çalışmalarında gubernatorluk (valilik) kurumu hakkında da düzenlemeler gerektiğini savunmuş ve her bölgeye uygulanacak yasalarında bölge şartlarını dikkate alarak hazırlanması gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncesini muhtemelen Sibiryaya Valiliği görevinde iken bu tüzükle uygulamaya koymuştur. Ayrıca bu çalışmalarla yetinmeyerek 45 ciltlik Rusya İmparatorluğu Yasalarının Tam Toplanması ve Yasaların Özeti isimli çalışmalara da öncülük etmiştir. Orkhan Gafarov, *Rus Dış Politikasında Kimlik Arayışı: "Batı"dan Kopuşun Tarihsel Analizi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020, s. 246; Tekin Aycan Taşçı, "Rus Devlet Teşkilatında Namestniklik Kurumunun Tarihçesi", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt:5, Sayı:8, 2019, s. 206; Fatih Ünal, *Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesari*, İlgili Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010, s. 78.

⁸ Füsun Kara ve Yavuz Haykır, "Rus Kolonizasyonuna Karşı Kazak Mukavemeti", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkishor Turkic*, Sayı:9, 2014, s. 624.

⁹ A. Kayyum Kesici, *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 90-91.

ciddiye alınmadığı gibi asker sevkiyatı da hızlandırılmıştır. Bu sevkiyat üzerine Sarjan mücadeleye başlamıştır¹⁰.

Sarjan bu kardeşler arasında en büyük olması sebebiyle kurtuluş hareketinin lideri olarak ön plana çıkmıştır. Sarjan, Ruslara karşı başkaldırı başlattığında etrafına birçok kişi toplamayı başarmıştır. Sarjan'ın kısa sürede çok fazla insana ulaşabilmesinde Kazaklara ait otlak bölgelerin, nehirlerin ve tuz madenlerinin Ruslar tarafından kapatılması etkili olmuştur. Sarjan Sultan etrafına toplanan bu kalabalık ile ilk ciddi harekâtını 1826 yılında gerçekleştirmiş ancak ordu sisteminin yetersizliği nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmıştır¹¹.

Sarjan, 1826 yılındaki başarısız saldırısından sonra Rusların bölgeye gönderdiği askeri birliklerin baskısı sonucunda Hokand Hanlığı bölgesine çekilmek zorunda kalmıştır. 1830 yılına kadar Hokand bölgesinde faaliyet gösteren Sarjan, askerlerini düzenlemeye çalışmıştır. 1832 yılından sonra Ruslarla işbirliği yapan beyler ve sultanlar ile mücadeleye başlamış ancak Rusların bölgeye asker göndermesi ile geri çekilmek zorunda kalmıştır¹².

Bu başarısız baskınlar sonucunda Taşkent bölgesinin hâkimi Taşkent Kuşbeği ile ittifaka yönelen Sarjan, Ruslara karşı güç birliği oluşturmak istemiştir. Sarjan, ittifak teklifine sıcak bakan Taşkent Kuşbeği birlikte hareket ederek kısa zamanda bir askeri birlik meydana getirmişlerdir. Bu yeni askeri grup ile Rus kuvvetleri üzerine baskınlar düzenleseler de başarılı olamamıştır. Çünkü topladıkları birkaç bin kişiden oluşan düzensiz birlikle, düzenli ve ağır silahlı Rus ordusu karşısında başarılı olmaları pek mümkün olmamıştır. Rus hükümeti, Sarjan'ın rahatsız edici hareketlerinden kurtulmak amacıyla Tümgeneral Bronevski komutasında 1.000 kişilik ağır silahlı birlik yollamıştır. Ulutav bölgesine gelen bu birlikler karşısında tutunamayacağını anlayan Sarjan, Büyük Orda civarlarına yönelmiştir. Sarjan'ın bu süreçte amacı Hokand Hanlığı'nın desteğini almaktır. Ancak Rus hükümeti Sarjan'dan önce davranarak Taşkent Kuşbeği ile iletişime geçmiş ve Sarjan'ın ortadan kaldırılmasını, kardeşlerinin ise tutuklanmasını istemiştir. Bunun yanında Sarjan'ın, Taşkentlileri de birlik olmaları yolunda isyana teşvik etmesinden çekinen Hokand Hanı ve Taşkent Kuşbeği; Sarjan'ı, Sarjan'ın oğlunu ve Esengeldi'yi 1836 yılında öldürmüştür¹³.

Kenesarı'nın ağabeyleri Sarjan ve Esengeldi'nin öldürülmesinden sonra Kenesarı bir yıl kadar tutsak kalmış daha sonra Hokand Han'ı Muhammed Ali tarafından Hokand Hanlığı'na bağlı kalmaları, vergilerini vermeleri şartı ile serbest bırakılmıştır. Ancak Kenesarı kısa süre Çu Vadisi'nde dolaştıktan Hokand görevlileri ile giriştiği mücadelede Hokand askerlerini öldürmüş ve ağabeyinin intikamını almıştır. Ulutav bölgesine yönelen Kenesarı bölgeden taraftar toplamak için çalışmalara başlamıştır¹⁴.

Sarjan'ın başlattığı mücadele, Kenesarı'ya yön gösterici nitelikte olmuştur. Özellikle Sarjan'ın hanlığa sahip çıkması, Kenesarı'nın da bu yönde adımlar atmasını

¹⁰ Ünal, s. 102-103.

¹¹ E. Valikhanov, "Kazak Halkının Rus Sömürgeciliğine karşı Ulusal Kurtuluş Mücadelesi", *Kazakistan Tarihi Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017, s. 100-101; Ünal, s. 104.

¹² Ünal, s. 105.

¹³ Gulnaz Gafurova, *Ermuhan Bekmahanoviç Bekmahanov'un "1820-1840 Yılları Arasındaki Kazakistan" Adlı Eserinin Çeviri ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2018, s. 217-218.

¹⁴ Ünal, s. 107-108.

sağlamıştır. Yine bu olayın yaşanması sebebiyle Kenesarı hanlık kurumunu kurduğunda Türkistan hanlıkları ile olan münasebetlerinin şekillenmesini sağlamıştır. Türkistan hanlıkları ile olan münasebetlerinde onları birbirine karşı kullanmış ve iktidarını güçlendirmiştir.

Kenesarı Kasımoğlu Döneminde Kurtuluş Mücadelesi (1837-1847)

Kenesarı 1802 yılında Kökşetav'da dünyaya geldi. Abılay Han'ın 30 oğlundan en küçüğü olan Kasım Sultan'ın birinci hanımından olan torunudur¹⁵. İsmi ise azminden ve yılmak bilmeyen cesaretinden dolayı kendisine Kene Sarı (*Bozkır Kartalı*) halk tarafından verilmiştir¹⁶. Ayrıca İlya Kazantzev adının verilmesi ile ilgili duyduğu hikâyelerden birini şöyle aktarmıştır: “*Kenesarı doğduğu sırada başında ve boynunda arslan yelesine benzer fevkalade bir saçı bulunuyordu. Bu yüzden ona zamanı geldiğinde bütün (Kazakları kastederek) Kırgız ordalarını yönetsin, eski fetihçiler Ogus(Oğuz) ve Çingis(Cengiz) gibi bütün Asya'yı fethetsin diye bilinçli olarak 'Kanisara' adı verildi.*”¹⁷

Kenesarı Kasımoğlu'nun mücadeleye başlamasında Çarlık Rusya'nın Kazak topraklarındaki sömürge faaliyetlerinin etkisi oldukça fazla olmuştur. Sibir Kazakları Tüzüğü'nün ilanından sonra mevsimsel şartların kötü geçmesi bile sömürge politikalarının değişmesinde etkili olmamıştır. 1826 yılının kışının sert geçmesi nedeniyle birçok hayvanı ölen Kazaklar, hayatta kalan hayvanlarını otlatmak için verimli arazilere taşımak isteyince Çarlık Rusya tarafından buna izin verilmemiştir. Bu duruma ek olarak, Kazakların ellerinde kalan hayvanlar da vergi olarak alınmıştır¹⁸.

Kenesarı'nın mücadeleye girmesinde diğer bir etken de Kossaklardır. Çarlık Rusya tarafından 1808 yılında çıkartılan kanun ile Kossaklara, Kazak topraklarında geniş haklar verilmiştir. Kossaklara, Kazak topraklarında Rusya adına vergi toplayacak, mahkemelerde yargılama yapacak ve bölgede Rusya otoritesini tesis etme hakkı verilmiştir. Kazakların verimli araziler kiralananmış, kira vermek istemeyen Kazaklar ise öldürülmüştür. Kossakların bu faaliyetleri Kazak halkının tepkisine neden olmuş ve Kenesarı'nın etrafında toplanmalarında etkili olmuştur¹⁹.

Kenesarı Kasımoğlu, Taşkentliler tarafından serbest bırakıldıktan sonra ilk iş olarak kendisini takiple görevli Hokand Hanlığı'nın kuvvetleri ile Çu Nehri civarında mücadeleye girişmiş ve onlara karşı başarı kazanmıştı. Bu başarısı Kenesarı'nın şöhretini Kazaklar arasında yayılmasına ve daha fazla taraftar bulmasına katkı sağlamıştır. Kenesarı, kurtuluş mücadelesinin başına 1837 yılında geçmiş olsa da 1825 yılından itibaren mücadele içinde aktif rol oynamış ancak söz hakkının ağabeyi Sarjan'da olması dolayısıyla ön plana çıkamamıştır. Kendi ırkdaş ve dindaşları tarafından ağabeylerinin öldürülmesi sonucunda başa geçerek mücadeleyi oldukça geniş bir alana yaymıştır. Kenesarı'nın Kazak toplumundaki önemi; kendinden önceki

¹⁵ Ünal, s. 109.

¹⁶ Ahmet Cebeci, “Çarlık Rusya'sı Devrinde Türkistan'da İsyanlar”, *Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Sayı:50, 1975, s. 23.

¹⁷ Ünal, s. 109.

¹⁸ Mehmet Saray, *Kazak Türklerinin Tarihi “Kazakların Uyanışı”*, Nesil Matbaacılık, İstanbul 1993, s. 36.

¹⁹ Ünal, s. 98.

kurtuluş hareketlerinin yayıldıkları alandan çok daha fazla bölgeye hitap etmiş olmasındır. Bu yayılma neticesinde 1841 yılında “Hanlığını” ilan etmiştir²⁰.

Kenesarı Hokand Hanlığı’ndan kurtulduktan sonra 1837 yılında kurtuluş mücadelesi için kendi liderliğinde harekete geçmeden önce Çarlık Rusya’nın bölge sorumlusu ile iletişime geçmiştir. Orenburg valisi Perovski’ye hitaben yazdığı mektubunda şu ifadeleri kullanmıştır:

“Ulu padişahımızın babası (Pavel’i Kastederek) ak padişah merhum atamız Abılay’a geniş serbestiyet tanıyıp, herkesin kendi ülkesinin sahibi olacağını, Ruslarla Kazaklar arasında ticaret yapılacağı ve herkesin kendi meşguliyetiyle uğraşacağı vaadinde bulunmuştu. Bu cümleden olarak padişah-ı a’zamin himayesinde biraz yıl sükûnet içerisinde yaşamış idik. Şimdiki padişahın devrinde atamız Abılay’dan bize miras olarak kalan Esil, Nura, Ultav, Karkaralı, Kazılık, Jarkayın, Obagan, Tobul, Kusmurın, Okıyat, Tokızak çevresinden başlayarak Yayık’a kadarki toprakların tamamı elimizden alınıp, buralara kaleler inşa edildi. Bundan evvelki padişahların bizim topraklarımızı almak istese ölçmeye dayanağı, kale inşa edeyim dese ağacı, eziyet edeyim dese gücü yetmiyor muydu? Gücü de imkânı da vardı. Fakat onlar adaletli idi. Şimdi bizim topraklarımızı ele geçirip, kaleler inşa etmekte. Hâsıla halkı giderek gerginleştirmekte. Bu bizim sadece geleceğimizi değil, şu anki hayatımızı da büyük bir tehlike altına sokuyor²¹”.

Kenesarı bu ve bu tarz gönderilen mektuplarının cevapsız kalması üzerine Kurtuluş Mücadelesine başlamak için 1837 yılı içerisinde Akmola civarına hareket etmiştir. Kenesarı’nın Akmola bölgesine hareketi, Rusların bölgedeki etkinliği önemli ölçüde azaltmıştı. Akmola bölgesi bağımsız yaşamak isteyen Kazakların çoğunlukta bulunduğu bir yerdi. Bu nedenle Kenesarı, yanında bulunanlarla beraber buraya gelerek taraftar toplama arzusundaydı. Kenesarı Akmola bölgesine geldiğinde bölge halkı Rusların sömürge faaliyetlerine başlamasından rahatsız, bu duruma müdahale edecek bir lider arayışında idi²².

Kenesarı bölgeye geldiğinde kendisine ait 6.000 at ve 2.000’den fazla koyun, çok miktarda altın ve gümüş, değerli deriler, yüklü develer ve bunların yanında oldukça fazla tölengit²³ mevcuttu²⁴. Bölgede taraftar topladıktan sonra ilk faaliyetine girişen Kenesarı, Akdağ ve Akmola kalelerine baskınlar düzenlemiştir. Kenesarı kazandığı bu mücadelelerin akabinde Rus ticaret kervanlarından vergi vermesini istemiştir. Bu istek üzerine Rusya bölgeye askeri birlik yollamış ancak bu birlik de yapılan savaşı kaybetmiştir. Rus ticaret kervanlarının Kazak ülkesinden geçişini yasaklayan Kenesarı, Rusya’nın bölgede 8 milyon ruble zarar etmesine neden olmuştur. Ayrıca Kenesarı,

²⁰ Canıbek Cakıpbekov, “Kazak, Kırgız Halkları Arasındaki Siyasî-Askerî İlişkiler (XIX. Asrın İlk Yarısı)”, *Tübar Dergisi*, Sayı:17, 2005, s. 107.

²¹ Ünal, s. 114; Kesici, s. 108.

²² Kesici, s. 108.

²³ Tölengit kelimesi Kazakça bir kelime değildir. Aslen Altay Kalmuklarından (Ortay) alınmış bir kelimenin türetiliş halidir. Kesin olarak köle sınıfına girmemekle beraber Han’ın veya Sultan’ın yakın hizmetinde bulunmuş, gerektiğinde asker olarak görev yapmış kişilere denilmektedir. Kölelere göre statüleri biraz daha yukarıda olmakla beraber tam olarak sınıflandırmak mümkün değildir. Kendi içerisinde iki gruptan Tölengit oluşmaktadır; bunlardan ilki daha önce köle olmuş ve statüsü zaman içerisinde Tölengit olarak değiştirilmiş kişilerdir. İkinci grup ise, fakir ve yoksul düşmüş özgür Kazakların statüsünün düşmesi ile oluşur. İkinci durum daha çok zenginlerin fakirleri hizmetlerinde çalıştırarak onlara barınma, giyinme ve karınlarını doyurma şeklinde görülebilir. Gafurova, s. 108-111.

²⁴ Cakıpbekov, s. 108.

Kazak ülkesinden geçecek olan ticaret kervanlarından vergi alınacağını ilan etmiştir. Kenesarı'nın bu isteği üzerine Ruslar askeri bir birlik çıkartarak Kenesarı'yı aramaya başlamışlardır. Ancak bozkırda Kenesarı karşısında tutunamayan bu ufak birlik kayıplar vererek geri çekilmiş ve merkezden takviye birlik istemek zorunda kalmıştır²⁵.

Kenesarı'nın girişmiş olduğu bu hareket hem Kazak Coğrafyasında hem Rus valileri arasında adının duyulmasına ve dikkat çekmesine neden olmuştur. Kenesarı'nın bu baskınları neticesinde ülkenin dört bir yanından Kazak milliyetçileri Kenesarı'nın yanına akın etmiştir. Kaynakların belirttiğine göre, Kenesarı kısa zamanda 20.000 kadar bir birliği etrafında toplamıştır²⁶.

Rus birliğinin yardım istemesi üzerine bölgeye asker sevkiyatı gerçekleşmiştir. Bu durum üzerine bölgede daha fazla kalmayan Kenesarı mücadelenin merkezini Irgaz ve Turgay bölgesine çekmek durumunda kalmıştır. Kenesarı açısından Irgaz ve Turgay bölgeleri Küçük Cüz topraklarına yakın olması sebebiyle oldukça önemlidir. Irgaz ve Turgay bölgesinde, Küçük Cüz topraklarında mücadelesine devam eden Jolaman Tilenşioğlu ile birleşerek Kurtuluş Mücadelesi daha fazla güçlendirmiştir.

Kenesarı, Irgaz ve Turgay bölgesinde hem Akmola civarında Rus birliklerini yenmesi hem de Rusların Hive Hanlığı üzerine sefere çıkması üzerine biraz rahatladı ve emrindeki ordu üzerinde kontrolü daha iyi sağladı²⁷. Kenesarı'nın mücadeleye başlaması ile askeri alanlarda düzenlemeler yapılmıştır. Kenesarı'nın hanlık dönemine gelene kadar Kazak ordusu atlı göçebe birliklerden tesis edilmiş ve savaş olmadığı dönemlerde gündelik işlerle uğraşan kişilerden oluşmaktaydı. Kazak ordusu içerisinde ateşli silah kullanımı oldukça sınırlıdır. Örnek olarak, Kenesarı'nın emrinde 20.000 disiplinli askerli birlik bulunmasına rağmen bunlar arasında sadece 200 kişilik ateşli silah kullanan grup vardır. Kazakların teknolojiyen geri kalmalarının temel sebebi eğitim konusunda çağa uyum sağlayamamaları olmuştur. Kazak medreselerinde verilen eğitimin büyük oranda dini içerikli olması, çağa ayak uydurma konusunda geri kaldıklarını göstermiştir²⁸. Kenesarı hanlığa hâkim olduktan sonra, Ruslara esir düşen ve Türkistan'a sürgüne yollanan Polonyalı subaylar ile görüşerek onlardan silah ve cephane yapımını öğrenmiş ve ordusunda bu konuda birtakım çalışmalar yaptırmıştır. Düzensiz birlikler Polonyalı subaylardan öğrendikleri teknik ile kısa zamanda silahlanmaya başlamıştır. Aynı zamanda top yapımına başladılarsa da Rusların ellerine bulunan toplar karşısında tutunacak büyüklükte top yapamamışlardır²⁹.

Rusların Hive Hanlığı üzerine yaptığı seferden³⁰ eli boş dönmesinden yararlanmak isteyen Kenesarı, Nisan 1839 yılında sınır komisyonuna mektup

²⁵ Saray, *Yeni Türk...*, s. 116.

²⁶ Halide Devrişeva, *İşgal Döneminden (18.YY.) Günümüze Kadar Rusların Kazaklara Karşı Yürüttüğü Politikalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007, s. 41.

²⁷ Rusya'nın Hive Hanlığı üzerine yaptıkları sefer başarısız sonuçlanmıştır. Bu durum hem kumandan Perovskiy'nin hem de askerlerin cesaretini kırmıştır. Bu sebeple Kazaklar ile de barış yapma yoluna gitmişlerdir. BaymirzaHayit, *Türkistan (Rusya ile Çin Arasında)*, Otağ Yayınları, Ankara 1975, s. 48.

²⁸ Kesici, s. 140; Gafurova, s. 308.

²⁹ Mehmet Saray, "Kazakistan", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt:25, Ankara 2002, s. 124.

³⁰ Perovskiy'nin 1839 yılında Hive Hanlığı'na düzenlediği sefer için bkz. Murat Özkan, "İklimle Savaş Perovskiy'in Hive Seferi (1839-1840)", *Türkistan'dan Anadolu'ya Tarihin İzinde Prof. Dr. Mehmet Alpargu'ya Armağan*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2020, s. 255-269.

göndererek barış görüşmeleri yapmak istediğini bildirmiştir³¹. Ancak sınır komisyonu bu mektuba cevap dahi vermemiştir. Kenesarı mektubunda şu ifadelere yer vermiştir:

“... Siz bizim atamız Abılay’a ait topraklara yönetim kurup, Kırgızlardan (Kazaklar) baş vergisi alıyorsunuz, böyle olunca, sizler bizi kısıkaçta baskı altında tutuyorsunuz. Biz ise buna karşıyız ve sizin idareniz altında vergi vererek yaşamak bizim için mümkün değil; mesela, Rusya’yı başka bir millet idare ediyor olsa durum sizin için nasıl olurdu. İşte bu yüzden savaşımızın sebebini anlayın...”³²

Bu sırada Kenesarı’yı oyuna düşürmek isteyen Ruslar kendilerine bağlı Baymembet Sultan’a haber yolarak Kenesarı’yı uyarmasını ve itaat etmesini istemiştir. Baymembet Sultan, CörteBiy isimli adamını Kenesarı’ya yollayarak bir mektup gönderdi. Mektupta: “*Büyük boynuzlu koç koyun kalabalığına baş olmakla arslanı yenebilir mi? İsyanın sonu iyi olmaz.*” diyerek Kenesarı’yı tehdit etmiştir. Kenesarı ise buna karşılık sözlü olarak şu ifadeleri kullanmıştır: “*Sizin sultan diye tanıdığınız bu âciz herife kendisinin esir olduğu kâfi gelmeyip, şimdiki güç durumumdan istifade ederek beni de kapana düşürmek istiyor. Geniş bozkırlarımızda yahut savaşta ölmek esaretten daha iyi değil midir*”³³.

Bu olaydan sonra Orenburg ve Sibir Komisyonları arasında yaşanan sınır tartışması neticesinde Orenburg valisi Perovski ile yakın münasebet kuran Kenesarı, Perovski ile iletişim kurarak barış yapılmasını sağlamıştır. I. Nikolay’ın güvendiği bir isim olan Perovski’nin aracı olması neticesinde 1840 yılında Orenburg valiliği ile sulh anlaşması yapılmıştır³⁴.

Kenesarı bu sulh anlaşmasını yapması, hanlığın içyapısını geliştirmesinde etkili olmuştur. Özellikle teşkilatlanmasını bu dönemde yaparak hanlığı sağlam temeller üzerine kurmayı hedeflemiştir. Ayrıca Türkistan hanlıkları ile de yakın münasebetler kurmuş ve onların kendi aralarındaki mücadeleleri Kazak Hanlığı lehine çevirmiştir. Ruslarla yapmış olduğu antlaşma neticesinde de iç politikayı düzenleme fırsatı bulmuştur.

Kenesarı’nın Türkistan Hanlıkları ile Münasebetleri

Türkistan hanlıkları içerisinde Osmanlı Devleti tarafından en fazla dikkate alınan Buhara Hanlığı olmuştur. Bu sebeple Kenesarı da Buhara Hanlığı ile iletişimde bulunmuştur. Buhara Hanlığı, İslam dünyasının halifesi sıfatını elinde bulunduran Osmanlı Devleti ile sürekli iletişim halinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti, Buhara Hanlığı’ndan gelen elçileri özenle karşılamış ve özel ihtimam göstermiştir. Zira Buhara Hanlığı’na mensup Emir Ahmed Buhari’nin (ö. 1586) İstanbul’a gelerek bir dergâh kurması ile Buhara Hanlığı Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınmıştı. Bu nedenle halife tarafından, Türkistan’da bulunan Buhara, Hokand ve Hive Hanlıkları arasında en çok sözüne itimat edilen Buhara Hanlığı olmuştur³⁵.

Buhara hâkiminin Osmanlı Devletine gönderdiği hediyeler padişah tarafından kabul edilmiş ve buna mukabil Buhara hâkimine hediyelerle birlikte Sultan Abdülmecit

³¹ Kara ve Haykır, s. 626

³² Ünal, s. 139.

³³ Togan, s. 314.

³⁴ Ünal, s. 142.

³⁵ M. Baha Tanman, “Emir Buhari Tekkesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, Cilt:11, s. 128.

döneminde Nişan-ı ali(devlet nişanı) verilmiştir³⁶. Buhara Hanlığı'nın yanında Hokand Hanlığı da Osmanlı Devleti ile temasa geçmiştir. Muhammed Ali Han, Buhara ile giriştiği mücadele ve Rusya'nın güneye ilerlemesi gibi sebeplerden dolayı 1838 yılında Osmanlı Devleti'ne elçi göndermiştir. Elçiler, Muhammed Ali Han'ın bağlılığını bildirdikten sonra diğer hanlıklara karşı üstünlük kurmak amacıyla Osmanlı Devleti'nden belge, tuğ, kılıç, askeri alanda ve sanayi alanında kitap ve uzman talep etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti, Rus ilerleyişine karşılık hanlıkların kendi aralarında savaşmalarını istemediği için askeri alanda uzman göndermeyi kabul etmiş, diğer isteklerine olumlu cevap vermemiştir. Osmanlı Devleti'nin yollayacağı bu ustalar da vasıta eksikliğinden dolayı bölgeye gidememiştir. Osmanlı Devleti'ne 1839 yılında yeni bir elçilik heyeti yollayan Muhammed Ali Han kendisine "Hanlar Hanı" unvanının verilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti bu unvanın diğer hanlıklarla rekabeti arttıracaklarını belirterek kendi bölgesinde bu unvanı kullanabileceğini, askeri kitaplar ve uzmanlar gönderilmesi kararlaştırılmıştır³⁷.

Kenesarı Kasımoğlu hanlığını ilan etmeden önce yoğun olarak Türkistan hanlıkları ile münasebet kurmuştur. Bu hanlıkların kendi içlerinde yaşamış oldukları sorunlardan yararlanarak askerleri için gerekli teçhizat malzemelerini elde etmiştir. Kenesarı'nın babası Kasım Sultan'ı Hokand'a bağlı Taşkentliler 1840 yılı içerisinde öldürmüştür (Daha öncede 1836 yılında ağabeylerini öldürmüşlerdi). Bu olayın yaşanması ile Kenesarı, Hokand Hanlığı ile mücadeleye girişmeye karar vermiştir. Ancak tek başına Hokand Hanlığı ile mücadele edebilecek güçte değildir. Bu sebeple, hem Osmanlı'nın desteğini almış olması hem de Hokand Hanlığına saldırmış olması sebebiyle Buhara Hanlığı ile ittifaka girerek Hokand Hanlığına saldırmıştır³⁸.

1840 yılı içerisinde Buhara Hanlığı ve Hokand Hanlığı arasında sınır sorunu yaşanmıştır. Bu sorun iki hanın birbirlerine hakaret edecek dereceye gelmesine sebep olmuştur. Buhara hanı Nasrullah, Hokand hanı Muhammed Ali'ye "kafir" yakıştırmasını yapması savaşın fitilini ateşleyen olay olmuştur. Savaşın başlaması ile Kenesarı'nın aradığı fırsat ele geçmiş ve Hokand Hanlığı'na savaş ilan etmiştir. İki taraftan vurulan Hokand Hanlığı çok fazla dayanamayacağını anlayınca Kenesarı'ya ittifak teklif etmiş ancak Kenesarı bu teklifi reddetmiştir. 1842 yılı içerisinde Hokand Kalesi alınmış ve Muhammed Ali Han öldürülmüştür³⁹. Kenesarı bu hareketi ile Hokand Hanlığı bünyesinde bulunan birçok Kazak uruğlarını bünyesine toplamayı başarmıştır. Aynı zamanda Buhara Hanlığı'nın da desteğini alarak silah sağlama yoluna gitmiştir.

Buhara Hanlığı'nın Hokand Hanlığı ile yapılan savaşı kazanıp zenginlikleri ele geçirmesi Hive Hanlığını rahatsız etmişti. Bu duruma karşı çıkan Hive Hanlığı ile Buhara Hanlığı arasında mücadele 1842 yılında başlamıştır⁴⁰. Kenesarı'yı yanına

³⁶ Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1867-1908 Yılları Arası), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1992, s. 26.

³⁷ Erhan Yoska, "Muhammed Ali Han Dönemi (1822-1842) Hokand Hanlığı-Osmanlı Devleti İlişkileri", *HistoryStudies*, Cilt:3, Sayı:3, 2011, s. 403-405.

³⁸ Ünal, s. 156.

³⁹ Ünal, s. 161.

⁴⁰ Doğan ve Erdoğan, s. 213; Buhara Hanlığı, Hive ve Hokand Hanlığı ile giriştiği mücadelelerde oldukça yıpranmıştır. Buhara Hanlığı'nın bünyesinde 25.000 kişilik ordusu bulunmasına rağmen Hokand ve Hive hanlıklarının doğudan ve batıdan saldırması sonucunda ordusu dağılmıştır. Bu durum Buhara Hanlığı ile

çekmek amacıyla Buhara Hanlığı, Kenesarı'ya atmış tüfek, on beş adet dağ topu ve bol miktarda mermi göndermiştir. Hive Hanlığı ise on beş adet *argımak*⁴¹, iki altın eyer, iki top ve deve hediye etmiştir. Herhangi birine taraf olması Kazakların menfaatine olmadığını düşünen Kenesarı taraf olmamıştır. Bu sayede Türkistan hanlıklarının kendi aralarındaki mücadelelerden yararlanarak Kazakların menfaatleri doğrultusunda hareket etmiştir.

Kenesarı'nın Hanlığını İlan Etmesi

Orenburg valisi Perovski ile yakın münasebet kuran Kenesarı, Perovski ile iletişim kurarak barış yapılmasını sağlamıştır. I. Nikolay'ın güvendiği bir isim olan Perovski'nin aracı olması neticesinde 1840 yılında Orenburg valiliği ile sulh antlaşması yapılmıştır⁴². Rus makamları ile anlaştıktan sonra boy beyleri ile görüşmeler yapan Kenesarı, Türkistan hanlıkları arasındaki mücadeleden de yararlanarak bölgede otoritesini tesis etmiştir. Kendisine bağlanmayı kabul eden Ağa Sultanlara herhangi bir müdahalede bulunmazken kendisine karşı duran veya Ruslar lehine vergi toplayan ve onların kurallarına uygun hareket edenlere karşı çok acımasız davranmıştır. Stevan Sebol, Kenesarı'nın bu tür durumlarda çok acımasız olduğunu; yapmış olduğu bir baskında 700'den fazla at, 113 deve ve 4.000'den fazla koyuna el koyduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Ağa Sultanları da şiddetli şekilde cezalandırdığını belirtmiştir⁴³. 1841 yılında Büyük, Orta ve Küçük Cüz temsilcilerini bir araya toplayarak hanlığını ilan eden Kenesarı, Ağa Sultanlar ile Han unvanını kullanırken Rusya ile temaslarında "Sultan" unvanını kullanmayı uygun görmüştür⁴⁴.

Kenesarı dedesi Abılay Han'ın siyasi faaliyetlerinden hareketle⁴⁵ hanlık içerisinde birtakım teşkilatlanma faaliyetlerine girişmiştir. İlk olarak bu hanlığın teşkilatlanmasını güvendiği şahsiyetlerden oluşturmuştur. Bu şahsiyetler kurtuluş mücadelesinin başından bu yana Kenesarı ile omuz omuz mücadele etmiş kişilerdir. Bu kişiler kardeşleri Navrızbay, Abılgazi, ve Bupı'dir⁴⁶. Bunların yanında Kenesarı'ya ağabeyi Sarjan'ın çocukları da yoğun destek vermiştir. Kenesarı eski Türk adetlerine benzer şekilde kabile reislerinden meydana gelen bir "*Aksakallar Meclisi*" oluşturmuştur⁴⁷. Elbette yine eski Türk sistemine benzerliğinden dolayı karar verme yetkisi kendine aittir. Yapılan bu faaliyetlerden Rusların belli bir dönem haberi olmamıştır. Hatta Ruslar, Kenesarı'da "*hanlık*" kurma potansiyelini gördükleri için Kenesarı'ya yönetmesi için bölge teklif ettilerse de Kenesarı bu teklifi reddetmiştir. Sulh döneminde askeri olarak rahatladıktan

---

Kazak Hanlığı'nın yakınlaşmasına neden olmuştur. Muhammed Bilal Çelik, "Meyendorf'un Buhara Hanlığı Seyahati", *Mavi Atlas Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, 2018, s. 38.

⁴¹ Orta Asya steplerinde yetişen hızlı ve dayanıklı soylu at. Ünal, s. 164.

⁴² Ünal, s. 142.

⁴³ Steven Sabol, "Kazak Resistance to Russian Colonization: Interpreting the Kenesary Kasymov Revolt, 1837-1847", *Central Asian Survey*, Cilt:22, Sayı:2-3, 2003, s. 240.

⁴⁴ Ünal, s. 158-159.

⁴⁵ Abılay Han 1770 yılından sonra Kazak Hanlığı içerisinde en güçlü dönemini yaşamıştır. İktidarda bulunduğu bu sürede *Beyler Toplantısı* denilen kurumu kendine bağlayarak idam cezası dahi verme yetkisini ele geçirmiştir. Çevresinde bulunan güçlü bey ve sultanları da kendine bağlayarak mutlak otorite tesis etmiştir. Abılay Han askeri ve siyasi olarak, Çin ile Rusya arasında irtibatı kurmuş ve denge politikası neticesinde Orta Cüz'de ekonomik ve siyasi bağımsızlığı sağlamıştır. Doğan, s. 77.

⁴⁶ Ünal, s. 114.

⁴⁷ Saray, "Kazakistan", s. 124.

sonra bu faaliyetlere ancak girişebilmiştir. Devletin en üst kademesini oluşturduktan sonra sıra askeri, mahkeme ve vergi gibi konulara gelmiştir⁴⁸.

Kenesarı askeri konuda ilk olarak düzenli bir orduya ihtiyaç duyulduğunu anlayarak bu konuda çalışmalar yapmaya çalışmıştır. Ancak Kenesarı'nın elinde yeterince eğitilmemiş, çoğu konar-göçer veya çiftçilik işi ile uğraşan kişiler vardı. Bu sebeple bu insanları askeri alanda yetiştirmek amacıyla Metehan zamanında oluşturulan Türk ordu sistemini uygulamaya koymuş ve orduyu onluk sisteme göre bölümlere ayırmıştır⁴⁹. Günümüz Genel Kurmay Başkanlığı gibi bir sistem tertip ederek "*Askeri Meclis*" oluşturmuştur. Askerlerin bir kısmına çok yoğun ve sıkı bir eğitim verilmiş ve bu yetiştirilen askerler Kenesarı'nın yakın muhafızı haline getirilmiştir. Aynı zamanda ordunun iâşesi içinde tedbirler alarak Talaş ve Çu havzasında 500 kadar evi ordunun beslenmesi için gerekli tarım işini yapmakla görevlendirmiştir⁵⁰. Kenesarı ordunun disiplinli ve itaatkâr olması için bir ceza sistemi de getirmiştir. Buna göre emre itaatsizlik eden kişileri "*Şik*" adında uygulama ile kılıç veya bıçakla iz yapılmıştır. Bu ceza sebebiyle ordu her zaman disiplinli ve planlı bir şekilde hareket etmiştir. Ayrıca bu askerler dışında dedesi Abılay Han'dan kalan binlerce köle (tölöngüt) askerleri de vardır⁵¹. Rus tarihçiler Kenesarı'nın ordusu hakkında şu cümleleri sarf etmiştir:

*"... Cengiz Han gibi bir başbuğın zamanını andırır derecede Kenesarı'nın ordusundaki düzen ve disiplin hayret verici idi. Onun ordusu kendi yakın akrabalarından veya istidatlı sultanların komutasında, iyi teçhizatlı, askeri araç gereç donanımına sahip, iâşe yönünden zengin askeri birliklere taksim oluyordu..."*⁵²

Vergi konusunda bazı kurallar getirilmiştir. Hanlık kurulduktan sonra tüccar kafilelerinin iyi bir gelir kapısı olduğunu fark eden Kenesarı, tüccarlara baskın yapmaktan vazgeçmiş hatta bölgedeki tüccarları korumuştur. Göçebe Kazaklardan "*zekat*", çiftçilikle uğraşanlardan ise "*uşur*" vergisi alınmıştır⁵³.

Çarlık Rusya, Kazakların mahkeme sistemini ilk olarak 1799 yılında değiştirmiş ve kendi mahkemesini kurmuştur⁵⁴. Bu mahkemelerin içeriklerini ise 1822 yılında uygulanan tüzükle kendi çıkarlarına göre düzenlenmişlerdir. Çarlık Rusya'nın getirdiği hukuk sistemine göre, soygun yapanlar, ihanet edenler, yasalara uymayanlar Rusya'nın kurmuş olduğu mahkemelerde yargılanmıştır. Kazakların önceki sistemine göre, bu suçları işleyen kişiler Kazak örf ve adetlerine göre Beyler Mahkemesi'nde yargılanırdı. Hukuk alanındaki bu değişiklikle beraber Beyler Mahkemesi daha küçük davalara bakmakla görevlendirilmiş ve Ruslar istediği kişiyi istediği cezaya çarptırmıştır⁵⁵. Kenesarı, Rusların oluşturduğu bu sistemi değiştirerek birtakım düzenlemeler yapmıştır. Kazakların Tavke Han zamanında yapılan yarı şeriat, yarı töreden oluşan "*yedi prensip*" kanunları yeniden düzenlenerek yürürlüğe koymuştur⁵⁶. Mahkemeleri kendi

⁴⁸ Gafurova, s. 293-326.

⁴⁹ Tamara Ölçekçi, "Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Milli Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)", *Bilig Dergisi*, Sayı:51, 2009, s. 129.

⁵⁰ Togan, s. 319.

⁵¹ Cakıpbekov, s. 108.

⁵² Ünal, s. 177.

⁵³ Ölçekçi, s. 129.

⁵⁴ Saray, *Yeni Türk...*, s. 107.

⁵⁵ Kesici, s. 91.

⁵⁶ Saray, "Kazakistan", s. 124.

bünyesine alarak adaleti temin ettiğini tüm Kazak halkına göstermiştir. Bununla birlikte beylerin elinde bulunan sınırsız yetkiyi kaldırarak kendine bağlı hale getirmiştir⁵⁷.

Görüldüğü üzere Kenesarı sadece hanlığı kurmakla kalmayarak, her alanda yeni düzenlemeler yapmış ve teşkilatlandırmıştır. Kenesarı eski Kazak sistemini de bozmayarak konar-göçer yaşamaya devam ederek geleneklere bağlı biri olduğunu da göstermiştir. Kenesarı'nın bu faaliyetleri Çarlık Rusya'yı şüpheye düşürmüştür. Nitekim bu olayın sonucunda sulh dönemi bozulmuştur. Sulh döneminin bozulması ile birlikte Kazakistan Coğrafyasında yeni bir dönem başlamış ve Ruslar, hiç beklemedikleri bir savunma ile karşılaşmıştır.

Kenesarı'nın Mücadeleye Yeniden Girişmesi ve Ölümü (1842-1847)

Sulh döneminin başlamasında etkili olan isim Perevski'nin merkeze çağırılarak görevden alınması ve yerine Vladimir Afanasyeviç Obruçev'in getirilmesi savaşın tekrar başlamasında önemli bir etken olmuştur. Yukarıda belirttiğimiz üzere Kenesarı, Ruslar ile münasebetlerinde Sultan unvanını kullanıyordu. Rusların Hanlık kurumundan haberleri olması üzerine Kenesarı'dan Orenburg'a gelerek yemin etmesini istemiştir. Kenesarı Hanlık içerisinde yapılacak işlerin bitmediğini düşündüğü için Orenburg yakınlarına bir bölgeye göç etmiş, hakkına çıkan iddiaları yalanlamıştır. Vali Obruçev Kenesarı'yı tamamen ortadan kaldırmak ve bölgede kendi otoritesini sağlamak isteyen bir kişiydi. Bu amaç için de Kenesarı ile olan barışın bozulması ve savaşın yeniden başlaması gerekliydi. Obruçev'in merkeze yolladığı mektuplar sonucunda Kenesarı'nın Petersburg'a gelerek Çar ile doğrudan görüşmesi istenmiştir. Kenesarı bu mektuba cevap olarak, Rus işgalinin bölgeden çekilmeden böyle bir durumun mümkün olmadığını belirtmiş ve Ruslarla mücadeleye başlamıştır⁵⁸.

1841-1843 yılları arasında çeşitli cephe mücadeleleri yaşanmış olsa da bunlar ağır savaşlar olarak geçmemiştir. Ancak 1843 yılında Kenesarı ile Hokand Hanlığı arasında meydana gelen savaşı Ruslar iyi değerlendirerek bölgeye takviye birlikler sevk etmiştir. Bu durumu öğrenen Kenesarı önemli bir kuvveti Ruslar tarafına sevk ettirerek 1844 senesinde girişilen mücadeleleri kazanmıştır. Kenesarı, bu savaşta Hokand Kalesi, Culek, Yanı-Kurgan ve Tursunbay'ı fethetmiştir⁵⁹.

1841-1845 yılları arası mücadelenin zirve dönemi olmuştur. Bu dönemde Kenesarı Han'ın Ruslara karşı üstünlüğü göze çarpmaktadır. Özellikle bozkırlarda çok iyi mücadeleler çıkararak işgalci Rusya'ya karşı kolay hedef olmadığını göstermiştir. Kenesarı'nın Türkistan hanlıkları ile kurmuş olduğu ittifaklar özellikle kendini diğer Türk toplumları arasında belirli bir seviyeye çıkarmıştır. İsyanın bu zirve döneminde bu denli başarılı olmasındaki temel sebep 1840-1842 yılları arasındaki *sulh dönemi*ni çok iyi değerlendirmesidir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Polonyalı askerlerin silah yapımı, özel askeri birlikler, Türkistan hanlıklarından temin edilen silahlar ve en önemlisi kendinin yüksek askeri zekâsı bu başarıda en önemli etkenlerdir. Bunlara ek olarak bölge halkının konar-göçer olması, bölgeyi oldukça iyi tanımasını Rus birlikleri karşısında en önemli avantajı olmuştur.

⁵⁷ Orazbayeva Altay İnanbekkızı, "Ermukhan Bekmakhanov ve Kazak Devleti Meselesi", *Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihinin Meseleleri*, ed. Abdulvahap Kara ve Zeynep Yaman, Türk Dünyası Belediyeleri Yayınları, İstanbul 2016, s. 101.

⁵⁸ Saray, *Yeni Türk...*, s. 118.

⁵⁹ Velikhanov, s. 103.

1845 senesi barış görüşmelerinin yeniden başlamıştır. Ruslar bölgeye barış görüşmelerini gerçekleştirme adına elçilik heyeti göndermiştir. Elçilik heyetinin temel görevi, Kenesarı ve birlikleri hakkında detaylı bilgi toplamak, bozkır hastalıklarının tedavilerini araştırma yapmaktır. Kazaklar elçilik heyetini samimi bir şekilde karşılamış, misafirperverliklerini göstermiştir. Görüşmeler sırasında Kenesarı'nın talepleri ile heyetin talepleri arasındaki tutarsızlıklar olduğu görülmüştü. Bu durumun yanında elçilik heyeti bölgede daha fazla kalmak için de önemli çaba sarf etmekteydi. Kenesarı'nın şüphesini çeken bu durum neticesinde heyet ile görüşmeler kesilmiş ve mücadeleye devam edilmiştir⁶⁰.

Kenesarı'nın en zayıf noktası ordu birlikleri arasındaki bağlantının kopuk olması idi. Elçiler vasıtasıyla en zayıf noktasının bu durum olduğunu gören Ruslar bağlantıyı koparmak için Irgız ve Turgay bölgelerini ele geçirdiler. Bu durum, Kenesarı ile Kazak toplumu arasındaki bağlantıyı koparmıştır⁶¹.

Irgız ve Turgay bölgesine savunma hattı kuran Ruslar iki kola ayrılarak Kazak toplumu üzerine yıpratma ve bölgeden sürme politikası uygulamışlardır. Elbette Rusların tek güvencesi bu sınır hatları değildir. Rusya, Kazak toplumu içerisinde şahsi menfaatleri olan bazı Sultanları yanına almayı başarmıştır. Zor durumda kalan Kenesarı önce Alatau bölgesine sonra Kırgız topraklarına geçmiştir. Özellikle Kırgız topraklarında Kenesarı zor durumda kalmıştır. Ruslarla girdiği mücadeleden dolayı adının duyulması Kırgız hükümdarını endişelendirmiştir. Aynı zamanda Rusların da ilerlemesinden çekinerek kendi bölgesini koruma adına Orman Han⁶² Ruslarla iletişime geçmiştir. Kırgızlar ile Kenesarı arasındaki mücadele Mey-Tube (*Kanlı Yer*) denilen bölgede gerçekleşmiştir. Kenesarı bu savaşı kaybetmiştir. Çünkü Rusların bölgeyi doğrudan istihbaratlarla yönetmesi ve Kenesarı birliklerinin içerisindeki bazı kişilerin mücadeleden bir gün önce bölgeyi terk etmesi neticesinde Kenesarı'yı yalnız kalmıştı. Neticede savaş sonucunda Kenesarı Kırgız beyleri tarafından yakalanmıştır. Burada Kırgız beylerine hitaben "*Savaşmaya son verelim, orta düşmanımıza yönelelim*" diye düşüncelerini aktarmaya çalışsa da Kırgızlar dikkate almamıştır⁶³. Rusların emri ile Kırgız beyleri Kenesarı'yı göstermelik olarak yargılamışlar ve öldürülmesi hususunda karar vermiştir. Kenesarı'nın ölümü çok acı olmuştur. Nakledildiğine göre, öldürülmeden önce burnu kesilmiş, daha sonra bıyığı yolunmuş ve başı kesilerek öldürülmüştür⁶⁴.

Kenesarı'nın kandaşları tarafından öldürülmesi, Rusların bölgede hızlı şekilde ilerlemesini sağlamıştır. Kazak toplumu Kenesarı'dan sonra güçlü bir lider etrafında toplanma fırsatı bulamamıştır. Bu sebeple Ruslar, Kazak topraklarını işgal ederek Türkistan hanlıkları üzerine yürümüştür. Rusların birkaç yıl sonra Hokand Hanlığı üzerine de sefere çıkması, Kenesarı'nın birlikte hareket etme teklifinde haklı olduğunu ortaya koymuştur.

---

⁶⁰ Cakıpbekov, s. 109.

⁶¹ Ölçekçi, s. 131; Kesici, s. 111.

⁶² Orman Han, Kırgız toprakların merkezi bir feodal sistemi oluşturmak için girişimlerde bulunmuş bir şahsiyettir. Cakıpbekov, s. 110-111.

⁶³ Gafurova, s. 349.

⁶⁴ Ünal, s. 211.

Orta Cüz'de Mücadelenin Sonucu

Orta Cüz'de Abılay Han'dan sonra etkin bir siyaset takip edilememesi, 1822 *Sibir Kazakları Tüzüğü*'nün yürürlüğe girdirilmesine neden olmuştur. Bu durum, Kazak toplumunun son ve en etkili şahsiyetlerinden biri olan Abılay'ın torunlarının etkin olduğu döneme denk gelmesi, Rus siyasetini ve askerlerini zor durumda bırakmıştır. Bağımsızlıkları ve gelecekleri adına giriştikleri özgürlük mücadelesinde çok yıpranan Kazaklar, kurtuluş için ellerindeki en ufak kıvılcımı bile değerlendirmek zorunda kalmıştır⁶⁵.

Sultan Sarjan'ın başlattığı hareketin en önemli safhasını oluşturan Kenesarı Kasımoğlu'nun mücadelesi Kazak toplumunda bugün dahi ibret alınarak bakılan ve gurur duyulan bir dönem olarak hatırlanmaktadır. Kenesarı hakkında ilk araştırmaları yapan araştırmacılar, Kenesarı için "*Kazakların Şamili*" olarak yakıştırma yapmayı uygun görmüştür. Kenesarı'nın şahsiyetiyle alakalı şu betimleme önemlidir: "... *Düzeni bozan kimse sert bir şekilde cezalandırıldı. Kenesarı, hainlik yapanlara ise idam cezasını kullandı.*"⁶⁶

Kenesarı şahsiyet olarak sert bir kişiliğe sahiptir. Bu durumda dedesi Abılay'ın önemli bir etkisi vardır. Kendisi, dedesi Abılay gibi bir hayat yaşama arzusunda idi. Nitekim önemli ölçüde bu arzuyu gerçekleştirmiş ve Abılay'ın şahsiyetinin önemli noktalarını bünyesinde barındırmıştır. Kenesarı'nın mücadelesinin en zayıf noktası geri kalmış teknoloji olarak düşünülebilir. Elbette bu durum sadece Kazak ulusu için dezavantaj değildi; hemen hemen bütün Türkistan toplumu Ruslar karşısında aynı sıkıntıyı yaşamıştır. Gelişmiş Rus ordusu karşısında ellerindeki basit savaş teknolojileri ile yapabilecekleri en iyi mücadeleyi sergilemiş, zaman zaman da Ruslara diz çöktürmeyi başarmıştır. Hanlığın ilanı bu bakımdan önemlidir. Hanlığın ilanı ve devamındaki teşkilatlanma Kazak tarihinde önemli bir noktayı belirtmesine rağmen Rusların barışı uzatmaması oluşacak olan yeni Kazak Devleti'ni kısa sürede yıkmıştır.

Kenesarı mücadelenin son safhasında yıllarca mücadele ettiği Rusların elinden değil de kendi soydaşlarının elinde can vermiştir. Bu bakımından, Türk ulusunun kendi içerisindeki anlaşmazlıklar, dışarıdan müdahaleye açık hale gelmelerine neden olmuştur. Kenesarı'nın ölmeden önce birlik olmayı teklif etmesi ve bu teklifin olumsuz cevap almasından birkaç yıl sonra Rusların Kırgızları tehdit etmesi, Kenesarı'nın haklılığını bir kez daha ortaya koymuştur. Kenesarı'dan sonra Sadık Töre *Kurtuluş Mücadelesi*'ne bir süre daha devam etmiştir. Hokand Hanlığı'nda eğitim aldıktan sonra askeri safhaya 1860'lı yıllarda geçen Sadık, Kenesarı kadar ön plana çıkamasa da Kazak toplumunun bağımsızlık ruhunu canlı tutması bakımından önemli bir yere sahiptir⁶⁷.

Sonuç

Kenesarı Kasımoğlu'nun mücadelesi, Çarlık Rusya'nın Kazak toprakları ve toplumu üzerindeki politikasına tepki olarak önemli bir siyasi ve askeri mücadeledir. Çarlık Rusya'nın 19. yüzyılda ilan etmiş olduğu Sibir Kazakları Tüzüğü ile hanlık

⁶⁵ Kazakistan İlimler Akademisi, *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, çev. Abdulvahap Kara, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s. 286-287.

⁶⁶ Gafurova, s. 308-309.

⁶⁷ Sadık Töre'nin Ruslara karşı vermiş olduğu mücadele konusunda bkz: Özkan, Murat, "Mücadeleden Teslimiyete: Türkistan Müdafasında Sadık Töre (1860-1877)", *Belleten Dergisi*, Cilt:83, Sayı:298, 2019, s. 1003-1031.

kurumunun kaldırılması, Abılay Han'ın torunlarının tepkisine neden olmuştur. Aynı zamanda bu tüzükle birlikte Kazakların kuruluş tarihinden beri kullandıkları önemli su kaynaklarının ve yeşil alanların tüm cüzlerdeki Kazakların kullanımına yasaklanması isyanların çıkmasında etkili olmuştur. Kenesarı Kasımoğlu'nun mücadelesi bu isyanlar arasında tüm cüzleri etkilemesi bakımından çok önemlidir.

19. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Kazaklar üzerine politikasına bakıldığında emperyalizm mantığını açıkça görmek mümkündür. Rusya'nın sömürü niteliği taşıyan yayılmasını Kenesarı küçük ama etkili birlikler ile büyük oranda engellemiştir. Kenesarı sadece Rusya'ya karşı değil aynı zamanda Türkistan hanlıkları ve kendi bölgelerindeki sultan ve beylere karşı da mücadeleye girişmiştir. Bu durum, Türkistan toplumlarının siyasi ve kültürel kopukluğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Rusya'nın bölgede ilerlemesini kolaylaştıran en önemli etken bu durumdur.

Çarlık Rusya'nın Kazak topraklarına kültürel anlamda yaptığı bu sömürüye ek olarak, bölgede askeri otoriteyi de sağlamak adına vali Perovski kaleler yaptırmıştır. Stratejik noktalara yaptırılan bu kale ve garnizonlar vasıtasıyla isyana teşvik etmeye çalışan herkes anında yakalanmış ve Rus mahkemeleri tarafından cezalandırılmıştır. Bazı ufak başkaldırıları meydana gelse de (Jankoca Nurmuhamedoğlu) etkili olacak kadar büyüyememiştir. Çünkü Ruslar kalelerin yanında aynı zamanda Kossakları da bölgeye göndererek önemli yerlere yerleştirmişlerdir. Kossakların bölgede olması, Rus otoritesinin tesisini sağlamış ve meydana gelecek herhangi bir olayda hızla müdahale edilmiştir.

Çarlık Rusya'nın emperyalist politikalarında askeri teknolojilerinin ve kalelerinin önemi oldukça açıktır. Çalışmanın genelinden anlaşılacağı üzere, Çarlık yönetiminin Kazak topraklarında ilerlemesini sağlayan önemli bir etkidir. Kenesarı döneminde askeri konulara çeşitli yatırımlar yapılsa da Rusya karşısında tutunacak kadar olmaması mücadelenin sonucunu hazırlamıştır. Kenesarı sonrasında Rus politikası, Kazak topraklarında kendisini belirgin olarak hissettirmiş ve toplumu baskılamıştır.

Kaynakça

- Berber, Oktay, *Kalmuk İstilasası ve Türk Dünyasına Etkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2014.
- Cakırbekov, Canıbek, “Kazak, Kırgız Halkları Arasındaki Siyasi-Askerî İlişkiler (XIX. Asrın İlk Yarısı)”, *Tubar Dergisi*, Sayı:17, 2005, s. 101-117.
- Cebeci, Ahmet, “Çarlık Rusya'sı Devrinde Türkistan'da İsyancılar”, *Aylık Fikir ve Sanat Dergisi*, Sayı:50, 1975, s. 19-39.
- Çelik, Muhammed Bilal, “Meyendorf'un Buhara Hanlığı Seyahati”, *Mavi Atlas Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, 2018, s. 28-45.
- Devrişeva, Halide, *İşgal Döneminden (18.YY.) Günümüze Kadar Rusların Kazaklara Karşı Yürüttüğü Politikalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.
- Doğan, Orhan, “Abılay Han'ın Kazak Halkının Bağımsızlığı için Çin ve Çarlık Rusya arasında Yürüttüğü Diplomatik İlişkiler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Cilt:97, Sayı:192, 2011, s. 65-92.

- Gafarov, Orkhan, *Rus Dış Politikasında Kimlik Arayışı: “Batı”dan Kopuşun Tarihsel Analizi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2020.
- Gafurova, Gulnaz, *Ermuhan Bekmahanoviç Bekmahanov’un “1820-1840 Yılları Arasındaki Kazakistan” Adlı Eserinin Çeviri ve Değerlendirilmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2018.
- Hayit, Baymirza, *Türkistan (Rusya ile Çin Arasında)*, Otağ Yayınları, Ankara 1975.
- İranbekkızı, Orazbayeva Altay, “Ermukhan Bekmakhanov ve Kazak Devleti Meselesi”, *Sovyet Tarih Yazımı ve Kazakistan Tarihi Meseleleri*, ed. Abdulvahap Kara ve Zeynep Yaman, Türk Dünyası Belediyeleri Yayınları, İstanbul 2016, s. 97-102.
- İsakov, Abdrasul, *Doğu Türkistan Tarihinde Kırgızların Tesirleri (1700-1878)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2007.
- Kalan, Ekrem, *Cungar Hanlığının Siyasî Tarihi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- Kara, Füsün ve Yavuz Haykır, “Rus Kolonizasyonuna Karşı Kazak Mukavemeti”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkishor Turkic*, Sayı:9, 2014, s. 619-629.
- Kavık, Muhittin, “XVIII. Yüzyılda Kazak-Kalmuk Mücadeleleri”, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:3, 2020, s. 77-86.
- Kazakistan İlimler Akademisi, *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Çeviren Abdulvahap Kara, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.*
- Kesici, A. Kayyum, *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1867-1908 Yılları Arası)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.
- Ölçekçi, Tamara, “Kazak Halkının Kenesarı Kasımoğlu’nun Başkanlığında Ruslara Karşı Verdiği Millî Bağımsızlık Mücadelesi (1837-1847)”, *Bilig Dergisi*, Sayı:51, 2009, s. 123-138.
- Özkan, Murat, “İklimle Savaş Perovskiy’in Hive Seferi (1839-1840)”, *Türkistan’dan Anadolu’ya Tarihin İzinde Prof. Dr. Mehmet Alpargu’ya Armağan*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2020, s. 255-269.
- _____, “Mücadeleden Teslimiyete: Türkistan Müdafaasında Sadık Töre (1860-1877)”, *Belleten Dergisi*, Cilt:83, Sayı:298, 2019, s. 1003-1031.
- Sabol, Steven, “Kazak Resistanceto Russian Colonization: İnterpreting the Kenesary Kasymov Revolt, 1837-1847”, *Central Asian Survey*, Cilt:22-Sayı:2-3-Yıl:2003, s. 231-252.

- Saray, Mehmet, “Kazakistan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt:25, Ankara 2002, s. 121-125.
- _____, *Kazak Türklerinin Tarihi “Kazakların Uyanışı”*, Nesil Matbaacılık, İstanbul 1993.
- _____, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
- Tanman, M. Baha, “Emir Buhari Tekkesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 1995, Cilt:11, s. 128-129.
- Togan, Zeki Velidî, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Yayınları, İstanbul 1981.
- Ünal, Fatih, *Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı*, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2010.
- Valikhanov, E., “Kazak Halkının Rus Sömürgeciliğine Karşı Ulusal Kurtuluş Mücadelesi”, *Kazakistan Tarihi Makaleler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007, s. 96-104.
- Yalçınkaya, Alâeddin, *Pan-İslamizm Tartışmaları Işığında Türkistan (1864-1922)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.
- Yoska, Erhan, “Muhammed Ali Han Dönemi (1822-1842) Hokand Hanlığı-Osmanlı Devleti İlişkileri”, *History Studies*, Cilt:3, Sayı:3, 2011, s. 395-408.
- Yorulmaz, Osman, “Aleksy İvanoviç (Kutlu Muhammet) TEVKELEV (Şeceresi, İdil-Yayık ve Kazak Tarihindeki Rolü)”, *Bilig Dergisi*, Sayı:34, 2005, s. 117-144.